

KAKOVOSTNA STAROST GOOD QUALITY OF OLD AGE

Revija za gerontologijo in medgeneracijsko sožitje

Izdajatelj in založnik / PublisherInštitut Antona Trstenjaka za gerontologijo in medgeneracijsko sožitje
Resljeva 11, p. p. 4443, 1001 LjubljanaISSN 1408 – 869X
UDK: 364.65-053.9**Uredniški odbor / Editors**dr. Jože Ramovš (urednik)
Tina Lipar**Uredniški svet / Editorial Advisory Board**prof. dr. Herman Berčič (*Univerza v Ljubljani, Fakulteta za šport*)
prof. dr. Vlado Dimovski (*Univerza v Ljubljani, Ekonomska fakulteta*)
dr. Simona Hvalič Touzery (*Visoka šola za zdravstveno nego Jesenice*)
prof. dr. Zinka Kolarič (*Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede*)
prof. dr. Ana Krajnc (*Univerza za tretje življenjsko obdobje*)
Vida Milošević Arnold (*Univerza v Ljubljani, Fakulteta za socialno delo*)
mag. Ksenija Ramovš (*Inštitut Antona Trstenjaka*)
prof. dr. Jože Ramovš (*Inštitut Antona Trstenjaka*)
dr. Božidar Voljč (*zdravnik in bivši minister za zdravje*)**Mednarodni uredniški svet / International Advisory Board**prof. dr. Mladen Davidović (*Center for geriatrics, KBC Zvezdara, Beograd, Srbija*)
prof. dr. David Guttman (*Faculty of Welfare and Health Studies, School of Social Work, University of Haifa, Izrael*)
dr. Andreas Hoff (*Oxford Institute of Ageing, VB*)
dr. Iva Holmerová (*Centre of Gerontology, Češka*)
prof. dr. Ellen L. Idler (*Institute for Health, Health Care Policy and Aging Research, Rutgers University, ZDA*)
dr. Giovanni Lamura (*National Research Centre on Ageing – INRCA, Italija*)**Pregled besedila:** Veronika Mravljak AndoljšekPovzetki člankov so vključeni v naslednjih podatkovnih bazah:
Sociological Abstracts, Social Services Abstracts, Cobiss, EBSCO, ProQuest.**Oblikovanje in priprava za tisk:** Salve d.o.o. Ljubljana, Rakovniška 6**Tisk:** Itagraf d.o.o. Ljubljana

Cena: letnik 20 €, posamezna številka 6 €

Spletna stran: <http://www.inst-antonatrstenjaka.si/tisk-kakovostna-starost-arhiv.asp>
E-pošta: info@inst-antonatrstenjaka.si

Revija Kakovostna starost v letu 2016 sofinancira ARRS na temelju javnega razpisa za sofinanciranje in izdajanje domačih znanstvenih periodičnih publikacij v letih 2015 in 2016 (pogodba št. 630-136/2015-1)

**Tjaša Mlakar, Ana Vujović in
Veronika Mravljak Andoljšek****Preprečevanje nasilja nad starejšimi****POVZETEK**

Nasilje nad starejšimi je obsežen in resen problem, ki usodno ovira kakovostno staranje, mlajšim pa večja toleranco do nasilja. Eden od desetih starejših ljudi vsak mesec doživlja nasilje. Vrste nasilja nad starejšimi so: fizično, spolno, psihično, čustveno, finančno in materialno nasilje ter zanemarjanje. Vzroki za nasilje so zapleteni in se pojavljajo na različnih nivojih. Na nastanek nasilja imajo velik vpliv dejavniki tveganja, kot so slabo zdravstveno stanje žrtve, slabo duševno in čustveno zdravje žrtve, nizek dohodek žrtve, spol, starost, finančna odvisnost žrtve itd. Nasilje nad starejšimi pogosteje povzročajo zakonci oziroma partnerji in družinski oskrbovalci, neredko pa tudi zdravstveni in drugi strokovni delavci, ki izvajajo nego in oskrbo na domu ali v institucijah. V pregledih tuje literature lahko beremo o dobrih praksah preprečevanja nasilja, ki se delijo na primarne in sekundarne prakse. Primarne prakse so: krepitev skupnosti, vloga kulturnih norm, zmanjšanje dohodkovne neenakosti, izboljšanje kazenskega pravosodja in sistemov socialnega varstva itd. Sekundarne prakse so: razbremenitev družinskih oskrbovalcev, programi za denarno upravljanje, telefonske linije za pomoč, razvoj posebnih zasilnih prenočišč za žrtve nasilja, multidisciplinarne skupine in drugo. V Sloveniji deluje več organizacij za pomoč ob nasilju. Inštitut Antona Trstenjaka je razvil več dobrih praks za preprečevanje nasilja nad starejšimi. Sodelovali smo v projektu Daphne in izvedli reprezentativno raziskavo na področju nasilja nad starejšimi. Ugotovili smo, da je nasilja deležnih okoli 60.000 starejših ljudi v Sloveniji. V zadnjih dveh letih izvajamo izviren nacionalni program za preprečevanje nasilja nad starejšimi. Dobre prakse preprečevanja nasilja je treba prenašati tudi v druga okolja.

Ključne besede: starejši, nasilje, preventiva, program za preprečevanje nasilja nad starejšimi, dobre prakse

AVTORICE:

Tjaša Mlakar je univerzitetna diplomirana psihologinja. Od diplome s področja odnosov med vnuki in starimi starši se raziskovalno, akcijsko-razvojno in s prostovoljskim delom posveča gerontologiji in medgeneracijskemu sožitju. Deluje tudi na področju preprečevanja nasilja nad starejšimi.

Ana Vujović je univerzitetna diplomirana pravnica in je zaposlena na Inštitutu Antona Trstenjaka. Leta 2013 je diplomirala s področja družinskega in osebno prava. Po končanem študiju je opravljala sodniško pripravništvo na Višjem sodišču v Ljubljani, kjer se je ukvarjala s proučevanjem zakonodaje in strokovne literature ter s sodno prakso iz civilnega in kazenskega prava. Posveča se predvsem področjem družinskega, socialnega in osebno prava.

Veronika Mravljak Andoljšek je profesorica slovenščine in sociologije. Na Inštitutu Antona Trstenjaka deluje na področju preprečevanja nasilja nad starejšimi (je ena od izvajalk programa Staranje brez nasilja), aktivno sodeluje pri drugih socialno-kulturnih programih in lektorira revijo *Kakovostna starost*.

ABSTRACT

Prevention of violence against the elderly

Violence against the elderly is a widespread and serious problem. It represents an obstacle to quality aging and encourages younger generation to increase their tolerance of violence. One in ten older people is experiencing violence every month. Types of violence against the elderly are: physical, sexual, psychological, emotional, financial violence and neglect. The causes of violence are complex and occur at different levels. Risk factors have a major impact on the occurrence of violence; such as victims' poor health status, poor mental and emotional health, low income, gender, age, financial dependence etc. Violence against the elderly is often caused by partners and family carers, and frequently also by health and other professionals who are taking care of elderly at their home or in institutions. The prevention of violence is divided into primary and secondary prevention. Primary prevention includes the strengthening of the communities, the role of cultural norms, the reduction of income inequalities, the improvement of criminal justice and social welfare systems, etc. Secondary prevention includes the relief of family carers, different programs for financial management, helplines, the development of special emergency accommodation for elderly victims of violence, multidisciplinary teams and others. In Slovenia there are several organizations helping victims of violence. Anton Trstenjak Institute has developed several good practices for the prevention of violence against the elderly. The Institute participated in the Daphne project and conducted a representative survey on violence against the elderly which showed that around 60.000 elderly people suffered violence in Slovenia. In the last two years we have been carrying out the innovative national program for prevention of violence against the elderly. However, good practices in preventing violence should also be transferred to other environments.

Key words: elderly, violence, prevention, programme for the prevention of violence against elderly, good practices.

AUTHORS:

Tjaša Mlakar is a psychologist; she graduated with thesis about relationships between grandparents and grandchildren. She works in the field of gerontology and intergenerational relations with research work and action-developmental work. She is also active in the field of preventing violence against the elderly.

Ana Vujović is the Bachelor of Law. She is employed at the Institute of Anton Trstenjak. In 2013, she graduated in the field of family and personal law at the Faculty of Law in Ljubljana. After completing her studies she was a judicial intern at the High Court in Ljubljana, where she dealt with civil and criminal law and studied the substantive and procedural legislation, technical literature and case law. She focuses on particular areas of family, social and personal law.

Veronika Mravljak Andoljšek is a teacher of slovene language and sociology. Her work is focused in the field of preventing violence against the elderly (she is one of the performers of the program *Aging without violence*). She also actively cooperates in other socio-cultural programmes and proofread the journal *Quality aging*.

1 TRPINČENJE STAREJŠIH JE HUD PROBLEM

Nasilje nad starejšimi je obsežen in resen problem, ki usodno ovira kakovostno staranje, mlajšim pa večja toleranco do nasilja. Poročila Svetovne zdravstvene organizacije (SZO), Združenih narodov in drugih organov ga vse bolj izpostavljajo. Ta problem zahteva takojšnje ukrepanje in pozornost zdravstvenih sistemov, socialnih ustanov, politike in splošne javnosti.

Glede na podatke SZO eden od desetih starejših ljudi vsak mesec doživlja nasilje. Ta podatek je verjetno podcenjen, kajti le eden od 24 ljudi nasilje prijavi. Starejši ljudje se pogosto bojijo povedati sorodnikom, prijateljem ali pristojnim organom, da so deležni nasilja. Po podatkih SZO se število primerov nasilja nad starejšimi v svetovnem merilu povečuje tudi zaradi povečanja števila starajočega prebivalstva (SZO, 2016).

Pomanjkanje statističnih podatkov o nasilju nad starejšimi ljudmi priča o tem, kako je to področje slabo raziskano. Opravljene so maloštevilne raziskave, ki pa potrjujejo razširjenost problematike. Najranljivejšo skupino starejših ljudi sestavljajo telesno in duševno bolne osebe, ki so odvisne od drugih in so včasih celo izolirane. Do njih raziskovalci ne uspejo priti, zato so domneve o veliko večjih dejanskih številkah povzročene nasilja upravičene. Starejši ljudje prikrivajo, da se nad njimi vrši nasilje, ker se bojijo institucionalizacije, maščevanja ali sramote, ker želijo storilce zaščititi pred posledicami njihovih dejanj ali ker so prepričani, da so si to zaslužili. Dodatni razlogi za molk so: starejše osebe se bojijo, da bodo izgubile ekonomsko varnost; če je do njih nasilen njihov otrok, ne spregovorijo zaradi prehude čustvene stiske; želijo si ostati v stikih z družino ali pa se dejansko ne počutijo zlorabljene (Hvalič, 2002).

Zdravniki se pri ocenjevanju in zdravljenju starejših žrtev nasilja soočajo z različnimi izzivi. Žrtve lahko prikrivajo okoliščine, ki so pripeljale do nasilja, ali o njih ne znajo govoriti zaradi kognitivne motnje. Na ocenjevanje vpliva tudi težko breme kroničnih bolezni, ki lahko pri starejših pripelje do lažnih ugotovitev (npr. zlomi pri osteoporozi) ali spoznanj (naključne modrice so pripisane zlorabam). Zaradi teh in podobnih razlogov se odsvetuje zdravniško ocenjevanje zlorab in zanemarjanja starejših. Razkritje zlorab lahko ovirajo tudi kulturne in jezikovne ovire ter odločitve zdravnikov, da ne prijavijo nasilje (Lachs in Pillemer, 2015).

Zloraba starejših je povezana z uničujočimi posledicami na posamezniku in družbi (Pillemer, Burnes, Riffin in Lachs, 2016). Nasilje nad starejšimi ima vrsto negativnih posledic, ki nastanejo poleg očitnih travmatskih poškodb in bolečin, ki doletijo žrtve. Nasilje nad starejšimi lahko privede do telesnih poškodb, kot so praske, modrice, zlomljene kosti idr., in do resnih, včasih dolgotrajnih psiholoških posledic. Posledice nasilja so pri starejših ljudeh lahko še posebej hude, saj so njihove kosti krhkejše in je okrevanje daljše (SZO, 2016). Dokazan je tudi psihološki učinek zlorabe, ki vključuje povečano stopnjo

depresije, anksioznosti in drugih negativnih rezultatov (Lachs in Pillemer, 2015). Raziskave kažejo, da imajo starejši, ki so žrtve nasilja, povečano tveganje za smrt. Zloraba starejših poveča možnost namestitve v dom za ostarele in hospitalizacije (Lachs in Pillemer, 2015).

1.1 POJMI

Svetovna zdravstvena organizacija nasilje nad starejšimi opredeljuje kot enkratno ali ponavljajoče se dejanje ali opustitev primernega ukrepanja, ki starejši osebi povzroča škodo ali stisko (SZO, 2016).

Nasilje nad starejšimi lahko opredelimo tudi z drugimi pojmi, zlasti kot trpinčenje starejših ljudi. Pojem nasilje nad starejšimi se namreč osredotoča na storilca, ki povzroča silo, trpinčenje pa na žrtve, ki so deležne trpljenja.

Vrste nasilja nad starejšimi so: fizično, spolno, psihično, čustveno, finančno in materialno nasilje ter zanemarjanje, ki posledično starejši osebi povzroči resno izgubo dostojanstva in spoštovanja, zato pomeni tudi kršitev človekovih pravic (SZO, 2016).

Telesno nasilje je uporaba fizične sile, ki lahko povzroči telesne poškodbe, bolečine ali okvare. Kaže se kot: klofutanje, ščipanje, stresanje, udarjanje idr. K telesnemu nasilju sodijo tudi: pretirana nasilnost pri hranjenju ali negi, omejevanje gibanja (skrivanje bergel ali invalidskega vozička, če se starejši lahko giblje le s temi pripomočki), čezmerna uporaba pomirjeval idr. Posledice telesnega nasilja so: praske, podplutbe, zlomljene kosti in drugo (Razboršek, 2002).

Pri psihičnem nasilju gre za povzročanje trpljenja, čustvene bolečine in žalosti. Kaže se kot: vpitje na žrtev, žaljenje, poniževanje, grožnje, ravnanje s starejšo osebo kot z otrokom, preprečevanje stikov z drugimi ljudmi idr. Prikriti oblike psihičnega nasilja so: odločanje o pomembnih stvareh brez dogovora s starejšimi, osamitev starejših pri družinskih srečanjih, onemogočanje obiskov idr. Posledice psihičnega nasilja so: strah, manjše samospoštovanje, pasivnost, umikanje, motnje spanja in drugo (Razboršek, 2002).

Finančno nasilje pomeni nelegalno ali nepravilno uporabo prihrankov, posesti ali lastnine starejše osebe. Pogosto gre za ponarejanje podpisa starejše osebe, krajo denarja in prisilo k podpisu pogodbe ali oporoke. Finančnim težavam so zlasti izpostavljeni starejši, pri katerih so interes in možnost presoje in odločanja oslabei zaradi demence in depresije, npr. težko se znebijo akviziterjev in kupujejo nepotrebne predmete (Razboršek, 2002).

Spolno nasilje je kakršenkoli neprostoovoljen spolni stik s starejšo osebo, ki ne more dati pristanka za tako dejanje. Zajema vse vrste spolnih zlorab (Razboršek, 2002).

Zanemarjanje je zavračanje ali neizpolnjevanje obveznosti in dolžnosti do starejših ljudi. Zanemarjanje se kaže tako, da starejša oseba nima zagotovljenih osnovnih življenjskih stvari (hrane, zdravil, oblačil idr.). Zanemarjena oseba je lahko podhranjena, neprimerno oblečena, nima zobne proteze ali slušnega aparata, prejema prevelik ali premajhen odmerek zdravil, ima preležanine ali živi v nezdravih razmerah. Prostor, v katerem se nahaja, je lahko umazan in smrdi (Razboršek, 2002).

1.2 INSTITUCIONALNO NASILJE

Hvalič (2002) navaja, da je institucionalna zloraba najmanj raziskano področje zlorab starih ljudi. V domovih so običajno najbolj občutljivejše skupine starostnikov, ki so

zelo ranljivi. Zlorabe se dogajajo v tistih institucijah, v katerih je osebje neustrezno ali pomanjkljivo usposobljeno in ki so slabo vodene. Nevarni so zlasti naslednji dejavniki: hierarhični odnosi med osebjem, premalo osebnega odnosa med osebjem in oskrbovanci, pretirana delovna obremenitev, pomanjkanje osebja in poklicna izgorelost.

V institucijah se dogajajo različne vrste nasilja nad starejšimi: fizično zadrževanje, kršenje njihovega dostojanstva (npr. osebje pusti starejšega človeka v umazanih oblačilih), omejevanje izbire dnevnih aktivnosti, namerno odrekanje primerne nege (kar lahko vodi do nastanka preležanin), dajanje prenizkih ali previsokih odmerkov zdravil, odrekanje zdravljenja, čustveno zapostavljanje in zloraba (SZO, 2016).

1.3 TRPINČENJE STAREJŠIH V DRUŽINI

Največ nasilja nad starejšimi se odvija v domačem okolju. Svojci ga največkrat povzročijo, lahko pa ga tudi najučinkoviteje preprečijo. Za družinsko nasilje je značilno, da dolgo traja, preden se žrtev zaupa drugi osebi, se obrne na center za socialno delo ali na ustrezno ne/vladno organizacijo ali dejanje prijavi policiji. Nasilje nad starejšimi je pogosto skrito očem javnosti in žrtve vse prevečkrat molče trpijo za štirimi stenami. Žrtve storilca ne prijavijo policiji iz več razlogov: ker so z njim sorodstveno povezane, ker se ga bojijo in mislijo, da bo po prijavi situacija še hujša, ker jih je sram priznati, da se jim to dogaja, in ker občutijo krivdo.

Družinsko nasilje se pogosto začne kot psihično nasilje (zmerjanje, žaljenje, poniževanje idr.), ki se mu lahko pridruži tudi finančno nasilje (kraja denarja, zloraba bančne kartice, prisila k nakupu idr.). Ti obliki nasilja se lahko stopnjujeta in zaostrita do te mere, da prerasteta v telesno nasilje (klofutanje, udarci, brcanje idr.).

2 VZROKI NASILJA IN MOŽNOSTI PREPREČEVANJA

Nasilje nad starejšimi je najverjetneje najbolj razširjen problem starejših ljudi, ki se ga da v veliki meri preprečiti (za razliko od mnogih bolezenskih stanj, ki se pojavljajo v starosti), zato je boljše razumevanje vzrokov in preventive nasilja nad starejšimi večja mednarodna prioriteta (Pillemer, Burnes, Riffin in Lachs, 2016).

Vzrokov za nasilje ni mogoče pripisati le enemu dejavniku, temveč so zapleteni in se pojavljajo na različnih nivojih. **Okoljski model** vključuje naslednje štiri ravni (Krug, Mercy, Dahlberg in Zwi, 2002).

Prva raven opredeljuje biološke in osebnostne dejavnike, ki vplivajo na posameznikovo obnašanje in povečajo verjetnost, da nekdo postane žrtev ali storilec nasilja: demografske značilnosti (starost, izobrazba in dohodek), osebnostne motnje, zloraba substanc in zgodovina doživljanja, pričanja in vključevanja v nasilno vedenje.

Druga raven se nanaša na bližnja razmerja, kot so v družini ali med prijatelji. Pri mladostniškem nasilju se na primer poveča verjetnost, da je nekdo žrtev ali storilec nasilja, če je imel prijatelja, ki je bil vključen v nasilna dejanja. Na tej ravni je najverjetnejši razlog za nasilje med partnerjema konflikt ali nesoglasje v razmerju. Pri nasilju nad starejšimi sta pomembna dejavnika stres, ki se navezuje na naravo preteklega odnosa med zlorabljeno osebo in njenim oskrbovalcem, in prezasedenost bivalnih razmer.

Tretja raven raziskuje okvir skupnosti – to so šole, delovna mesta in sosedje. Tveganja na tej ravni naj bi vključevala dejavnike, kot so obstoj lokalnega trgovanja z drogami, pomanjkanje socialnih stikov in revščina. Vsi ti dejavniki so se pokazali kot pomembni pri različnih vrstah nasilja.

Zadnja, četrta, raven se navezuje na širok spekter družbenih dejavnikov, ki pomagajo ustvarjati okolje, v katerem se nasilje spodbuja ali zavira: odzivnost kazensko-pravnega sistema, socialne in kulturne norme, ki se nanašajo na spolne vloge ali na odnose med starši in otroki, dohodkovna neenakost, moč sistema socialnega varstva, družbena sprejemljivost nasilja, dostopnost strelnega orožja, izpostavljenost nasilju v množičnih medijih in politična nestabilnost.

2.1 DEJAVNIKI TVEGANJA

Na nastanek nasilja imajo velik vpliv dejavniki tveganja. To so tisti dejavniki, ki povečajo tveganje za pojav nasilja. Dejavniki tveganja, ki se povezujejo z žrtvijo in povečajo nasilje nad starejšimi, je več. Funkcionalna odvisnost starejših ali fizična invalidnost je povezana z večjim tveganjem za zlorabo starejših, vključujoč čustvene in finančne zlorabe. Študije so pokazale relativno visoke stopnje trpinčenja starejših oseb s strani njihovih negovalcev ali kognitivno motnjo kot močen dejavnik tveganja. Ena od raziskav je pokazala, da so starejši ljudje z alzheimerjevo boleznijo 4,8-krat pogosteje deležni nasilja kot tisti brez omenjene bolezni (VandeWeerd, Paveza, Walsh in Corvin, 2013), druga študija pa je pokazala, da je kognitivni upad povezan z zanemarjanjem starejših (Dong, 2015). Drugi dejavniki so: slabo zdravstveno stanje žrtve, slabo duševno in čustveno zdravje žrtve, nizek dohodek žrtve, spol in starost (večja verjetnost zlorab, še posebej čustvenih in finančnih, je pri starejših ženskah) ter finančna odvisnost žrtve (Pillemer, Burnes, Riffin in Lachs, 2016). Ramovš (2013) kot dejavnika tveganja omenja tudi izolacijo starostnika in šibko socialno mrežo. Nizka družbena podpora se povezuje s trikrat večjo verjetnostjo pojavljanja nasilja nad starejšimi (Acierno, Hernandez, Armstadter, Resnick, Steve, Muzzy in Kilpatrick, 2010).

Prav tako obstajajo dejavniki tveganja, ki se povezujejo s storilcem in povečajo nasilje nad starejšimi. To so duševne bolezni storilca (tveganje povečuje slabo psihično zdravje, ki vključuje tudi depresijo in anksioznost), jemanje prepovedanih substanc (alkoholizem in jemanje drog se povezuje predvsem z verbalnim in finančnim nasiljem) in odvisnost storilca (storilci so večkrat odvisni od svojih žrtev glede čustvene podpore, finančne pomoči, bivanja ali druge pomoči) (Pillemer, Burnes, Riffin in Lachs, 2016).

Pomembno vlogo pri pojavu nasilja imajo dejavniki na ravni odnosa med žrtvijo in storilcem. Nasilje nad starejšimi pogosteje povzročajo zakonci oziroma partnerji. Ramovš (2013) dodaja, da najpogosteje trpljenje starejših ljudi povzročajo družinski oskrbovalci (partnerji, potomci ali drugi svojci), neredko pa tudi zdravstveni in drugi strokovni delavci, ki izvajajo nego in oskrbo na domu ali v institucijah. Nadalje razloži, da se lahko dolga zgodovina slabih družinskih odnosov v nekaterih primerih poslabša zaradi stresa, ko starejša oseba postane še bolj odvisna od oskrbe drugega. Več žensk je zaposlenih in imajo manj časa za oskrbo starejšega svojca, zato je oskrbovanje dodatno breme in posledično poveča verjetnost, da oskrbovalci postanejo nasilni do svojih starejših sorodnikov.

Na družbeni ravni so večji dejavniki tveganja negativni stereotipi o staranju ter socialne in kulturne norme, ki normalizirajo nasilje (Pillemer, Burnes, Riffin in Lachs, 2016). Ramovš (2013) kot dejavnike tveganja na družbeno kulturni ravni izpostavi: prikazovanje starejših kot šibkih in odvisnih, rahljanje družinskih vezi med generacijami, sisteme dedovanja in zemljiških pravic, ki vplivajo na razdelitev moči in materialnih dobrin v družini, selitve mladih parov, ki puščajo svoje starejše starše same, predvsem v družbah, v katerih so mladi že tradicionalno skrbeli za starejše, in pomanjkanje sredstev za plačilo oskrbe.

2.2 VAROVALNI DEJAVNIKI

Poleg dejavnikov, ki povečajo verjetnost za pojav nasilja, obstajajo dejavniki, ki nasilje preprečujejo. Močen varovalni dejavnik je socialna vključenost oziroma socialna podpora. Prav tako raziskave kažejo, da je manjša verjetnost nasilja (še posebej fizičnega in finančnega) pri starejših, ki živijo sami, kot pri tistih v skupnem oziroma deljenem bivalnem okolju (Pillemer, Burnes, Riffin in Lachs, 2016).

Angleška študija (Mowlam in drugi, 2007) je ugotovila, da nasilje preprečujejo ali uspešno blažijo njegove posledice osebni in družbeni varovalni dejavniki. Najpomembnejši osebni varovalni dejavniki po tej študiji so: dobro zdravje (zdravi starejši ljudje se lažje uprejo škodljivim učinkom nasilja), pozitivna življenjska naravnost (ohranja duševno čilost) in religioznost (versko prepričanje olajša kljubovanje nasilju). Najučinkovitejši družbeni varovalni dejavniki so zlasti skupnosti, v katerih so starejši tesno socialno povezani med seboj in z drugimi generacijami, in svojci, ki so deležni javne podpore za kakovostno oskrbovanje (Ramovš, 2013).

Pri oskrbi starejših ljudi in tudi v vsakdanjem življenju je treba upoštevati naslednja moralna načela: spoštovanje avtonomije starega človeka, načelo domneve o pristojnosti starega človeka (pri spoznavnih in osebnostno-vedenjskih sposobnostih), načelo najmanj omejujoče intervencije (star človek naj bo čim bolj neodvisen in svoboden), načelo zvestobe (staremu človeku zaupamo in razumemo njegove potrebe) in skrb za dobrobit starega človeka (aktivna skrb za preprečevanje njegove ogroženosti) (Razboršek, 2002).

3 DOBRE PRAKSE PREPREČEVANJA NASILJA PO SVETU

V pregledih tuje literature lahko beremo o dobrih praksah preprečevanja nasilja, ki se delijo na primarne in sekundarne prakse.

Pri primarni preventivi se je kot preventivni ukrep dobro izkazala krepitev skupnosti. Skupnost je okolje, v katerem prihaja do interakcij med posamezniki in družinami ter v katerem se določa obseg, do katerega se opravičuje ali obsoja nasilje in z njim povezani dejavniki tveganja (npr. alkoholizem), ki so pomembni za preprečevanje nasilja. Čeprav je potrebnega še nekaj raziskovanja za dokončno potrditev tega ukrepa, se že kaže zmanjšanje fizičnega in spolnega nasilja ter drugih kaznivih dejanj (Butchart, Phinney, Check in Villaveces, 2004).

Pri primarni preventivi ne smemo spregledati vloge kulturnih norm. Včasih so kulturna tradicija in družbene norme uporabljene pri opravičevanju nasilnih vedenj in

praks, na primer pri nasilju nad ženskami, fizični kazni otrok in fizičnem nasilju kot rešitvi konfliktov med mladimi moškimi. Kulturne norme so lahko tudi vir preprečevanja nasilja, na primer poudarjanje enakopravnosti žensk in spoštovanje starejših. Za preventivo nasilja je še posebej pomembno odvracati od norm, ki spodbujajo k rasizmu, seksizmu in drugim stereotipom, ter spodbujati tiste norme, ki preprečujejo nasilje (Butchart, Phinney, Check in Villaveces, 2004).

Pomembno je tudi zmanjšanje dohodkovne neenakosti. Raziskave kažejo, da revščina sama po sebi ni neposredno povezana z nasiljem, ampak se soočenje skrajne revščine z ekstremnim bogastvom povezuje z medosebnim in skupinskim nasiljem. Programi in politike, ki zmanjšujejo vpliv dohodkovne neenakosti, so zato zelo pomembni pri preprečevanju nasilja, čeprav imamo malo raziskanih dokazov (Butchart, Phinney, Check in Villaveces, 2004).

Na zmanjšanje nasilja vpliva izboljšanje kazenskega pravosodja in sistemov socialnega varstva. Mednarodna študija je pokazala, da so učinkovitost in zanesljivost kazenskega pravosodja in institucij ter obstoj programov, ki zagotavljajo ekonomsko varnost, povezani z nižjo stopnjo nasilja. Z vidika primarne preventive nasilja prispeva ohranjanje pravičnega in učinkovitega kazenskopravnega sistema k splošnemu odvracanju od nasilja. Podobno lahko socialnovarstveni zavodi zagotavljajo osnovno podporo posameznikom in družinam v slabih ekonomskih razmerah, ki služi za ublažitev posledic dohodkovne neenakosti. Izboljšave in reforme v teh sistemih bi bilo treba obravnavati kot potencialno pomembno razsežnost nacionalnih politik in programov za preprečevanje nasilja (Butchart, Phinney, Check in Villaveces, 2004).

Preventivni ukrepi lahko delujejo tudi na nacionalni ravni. Obsegajo povečanje baze podatkov o povzročenem nasilju, saj se s tem pokaže resnična razsežnost problema. Zbirke podatkov bi morale biti popolne in točne ter vsebovati mednarodno klasifikacijo nasilja. Podatki bi bili ločeni glede na spol, starost, vrste nasilja, odnos med žrtvijo in storilcem ter čas poročanja o nasilju. Treba bi bilo tudi izboljšati bazo podatkov o incidentih nasilja brez smrtnega izida – podatki o tem se najdejo v bolnišnicah in drugih ustanovah, v katerih skrbijo za žrtve nasilja. Policija zbira podatke o različnih oblikah nasilja, ki se končajo z resnimi poškodbami ali s smrtjo. Država lahko izvaja nacionalne raziskave, ki temeljijo na vzorcu prebivalstva in igrajo pomembno vlogo pri dokumentiranju skritih oblik nasilja. Potem je treba razviti akcijski načrt na nacionalni ravni, ki bi okrepil varovalne dejavnike in zmanjšal dejavnike tveganja za nasilje. Preprečevanje nasilja je treba vključiti v zdravstvene storitve. Razlog je v tem, da je nasilje dejavnik tveganja za spolno prenosljive bolezni, HIV, duševne bolezni in motnje zasvojenosti. Treba je okrepiti mehanizme za vodenje in usklajevanje aktivnosti za preprečevanje nasilja. Sisteme za preprečevanje nasilja bi bilo treba vzpostaviti tam, kjer jih ni, in jih izboljšati, kjer so šibki. Idealno bi bilo, da bi imeli ti mehanizmi forume, ki bi občasno sklicali predstavnike sektorjev za preventivo nasilja in bi razpravljali o najnovejših razpoložljivih podatkih o nasilju z namenom ugotavljanja nastajajočih težav, o dejavnikih tveganja in o ustreznih intervencijah. Treba je poskrbeti, da so preventivni programi celoviti, integrirani in podkrepjeni z dokazi. Prav tako je dobro združevati programe za preprečevanje različnih vrst nasilja, npr. zmanjšanje zlorabe alkohola, spodbujanje

enakopravnosti spolov ter nenasilnih socialnih in kulturnih norm itd., saj to zmanjšuje stroške in kompleksnost reševanja problematike. Več pozornosti je treba posvetiti vzpostavljanju preventivnih programov, ki presegaajo zgolj ozaveščanje ter usmerjajo socialne in kulturne norme k nenasilnemu vedenju. Treba je zagotoviti, da so storitve za žrtve nasilja celovite in podkrepjene z dokazi. Zagotavljati morajo celovito, občutljivo in visokokakovostno obravnavo žrtev, ki je široko dostopna vsem, da doseže tudi tiste oblike nasilja, ki so najbolj skrite in stigmatizirane (npr. nasilje nad ženskami in starejšimi, trpinčenje otrok). S tem delom naj bi se dopolnjevale tudi preventivne prakse – več kot bi jih bilo, manj bi bilo potrebnih kasnejših obravnav nasilja. Treba bi bilo tudi pregledati obstoječe zakone, ki se nanašajo na problematiko nasilja, izboljšati njihovo kakovost in izgraditi večje zmogljivosti za preprečevanje nasilja. Za vso preventivo, ki vključuje razne storitve, programe, usmeritve, zakone, informacije, akcije, načrte in drugo, pa je potrebno delo različnih organizacij in ustanov (Global status report on violence prevention, 2014).

Na regionalni in mednarodni ravni je za primarno preventivo potrebna krepitev globalnega programa za preprečevanje nasilja. Preprečevanje nasilja je tema, ki zajema splošno skrb in bi lahko bila ob povečani tehnični in finančni podpori še bolje obravnavana. Preventiva bi bila okrepljena z boljšim delovanjem policije, prava in preventivnih programov ter z boljšim izidom evalvacijskih študij. Prav tako je treba okrepiti podporo za celostno in povezano preprečevanje nasilja. Pri tem se je treba osredotočiti na posamezne vrste nasilja, okrepiti povezovalne preventivne usmeritve in obravnavati različne vrste nasilja hkrati. Na mednarodni ravni je treba povečati sodelovanje mednarodnih in regionalnih organizacij. Pri tem je pomemben vidik, da se med seboj ne podvajajo, saj tako delujejo učinkovitejše. Pri preventivi na mednarodni ravni je treba postaviti izhodišče in cilje ter spremljati napredek. Pri globalnem prizadevanju manjkajo kazalniki za skupno izhodišče in skupno prizadevanje za preprečevanje nasilja. Vse več raziskav kaže, da je veliko medosebnega nasilja mogoče učinkovito preprečiti in ublažiti njegove dolgoročne posledice. Več držav je pričelo z izvajanjem programov za preprečevanje nasilja in za pomoč žrtvam nasilja, z razvijanjem državnih akcijskih načrtov, zakonov in usmeritev ter s prizadevanjem za boj proti nasilju. Na mednarodni ravni so bile sprejete resolucije na visoki ravni, ki zavezujejo države, da bodo reševale medosebno nasilje v svojih državah ter da bodo vzpostavljale nove mreže in partnerstva za tovrstno problematiko. Še vedno na tem področju ostajajo vrzeli, ki jih je treba zapolniti, in veliko potrebnega dela, da se bo izkoristil poln potencial za preventivo nasilja. Nobena država ne more počivati na lovorikah in predvidevati, da je uspešno rešila problematiko nasilja. Mednarodna skupnost mora še naprej prepoznavati medosebno nasilje kot pomemben problem na področju zdravja, kazenskega pravosodja, razvoja in enakopravnosti spolov (Global status report on violence prevention, 2014).

Sekundarna preventiva vsebuje učinkovite ukrepe, osredotočene na ogrožene skupine. Prvi ukrep zajema razbremenitev družinskih oskrbovalcev v gospodinjstvu in pri pripravi obrokov, organiziranje nadomestne oskrbe, izobraževanje, vključitev v podporne skupine in dnevno varstvo za starejše.

Drugi ukrep so programi za denarno upravljanje. Študije primerov kažejo, da bi lahko ranljivim posameznikom, občutljivim za finančno izkoriščanje, pomagali s programi

za denarno upravljanje. Takšni programi vsebujejo pomoč pri dnevnem upravljanju z denarjem, vključno s pomočjo pri plačevanju računov, z izdelavo bančnih depozitov, s pogajanjem s posojilodajalci in s plačevanjem oskrbe na domu. Ti programi so še posebej namenjeni skupini posameznikov z visokim tveganjem za finančno izkoriščanje, posameznikom z določeno stopnjo kognitivnega upada in socialno izoliranim posameznikom.

Tretji preventivni ukrep so telefonske linije za pomoč. Najširše uporabljene intervencije po različnih državah so telefonske linije, ki posameznikom omogočajo iskanje nasvetov in pomoči, povezane z zlorabo starejših. Raziskave kažejo, da te linije pomagajo pri zgodnjem ukrepanju in lahko preprečijo neprimerno ravnanje s starejšimi. Na takih linijah delajo prostovoljci ali profesionalci. Žrtve nasilja pogosto ob zlorabah izkušajo sram, zato so linije učinkovite, ker omogočajo anonimnost.

Četrty preventivni ukrep je razvoj posebnih zasilnih prenočišč za starejše, ki so žrtve nasilja. Ti programi nudijo začasno nastanitev za žrtve in varno okolje, ki je tudi zdravstveno primerno. Kot taki lahko preprečijo trajno nastanitev v domu za ostarele in zagotavljajo varnost, medtem ko se izdeluje načrt za zagotovitev varnosti doma.

Peti preventivni ukrep so multidisciplinarne skupine. Učinkovita preventiva nasilja nad starejšimi zahteva usklajevanje različnih disciplin in služb. Za preprečevanje nasilja nad starejšimi so potrebni: odzivi več služb (kazenskega pravosodja, zdravstvene nege in duševnega varstva), storitve za žrtve, pravne storitve, zaščita odraslih, finančne storitve, dolgotrajna oskrba in drugo (Pillemer, Burnes, Riffin in Lachs, 2016).

V tuji literaturi, poleg delitve na primarno in sekundarno raven, zasledimo več različnih pristopov k preprečevanju nasilja. Kot učinkovit ukrep se je izkazal pristop javnega zdravja za preprečevanje nasilja, ki temelji na štirih korakih. Prvi korak je definiranje problema s sistematičnim zbiranjem podatkov o obsegu in posledicah nasilja. Drugi korak je ugotavljanje, zakaj pride do nasilja ter kateri dejavniki se z njim povezujejo in povečajo nastajanje nasilja. Tretji korak vključuje odkrivanje, kako preprečiti tovrstno nasilje z oblikovanjem, izvajanjem in vrednotenjem različnih ukrepov. Zadnji, četrty, korak je izvajanje učinkovitih ukrepov v različnih okoljih ter spremljanje njihovega učinka in stroškovne učinkovitosti (Post, Page, Conner, Prokhorov, Fang in Biroscak, 2010).

Drugi učinkovit model je okoljski model, ki predvideva ukrepanje na različnih ravneh ob enakem času. To so programi, ki se osredotočajo na posameznike, skupnost, vedenje in družbo. Programi, ki se osredotočajo na posameznike, spodbujajo k pozitivnemu obnašanju otrok in mladih ter lahko spremenijo tudi obnašanje posameznikov, ki so že izvajali nasilna dejanja. Pristopi, vezani na vedenje, se uporabljajo znotraj družin in pri negativnih vplivih med vrstniki. Pristopi v skupnosti spodbujajo dejanja skupnosti ali se osredotočijo na podporo žrtvam. Družbeni pristopi se osredotočajo na ekonomske pogoje, kulturne norme in širok spekter vplivov, ki jih imajo na primer družbeni mediji. Različni pristopi imajo nekatere skupne napotke. Prvi napotek je, da imajo družine ključno nalogo pri vplivanju na nagnjenost k nasilnemu vedenju, kajti v njih se oblikujejo tako varovalni dejavniki kakor dejavniki tveganja, ki vplivajo na to, da bodo otroci vključeni v medosebno nasilje, ko odrastejo. Ključna dejavnost je ustvarjanje okolja, ki družinam pomaga zaščititi otroke pred nasiljem. Druga dejavnost je staršem zagotavljati informacije, ki jih lahko uporabljajo pri vzgoji. Izpostavljenost fizičnemu, spolnemu in/

ali čustvenemu nasilju ali zlorabi ali biti priča nasilju doma ima pomemben negativni učinek na dobrobit otrok. Izpostavljanje otrok nasilju je dejavnik tveganja za tvegano vedenje in motnje (za kajenje, debelost, visoko tvegano spolno vedenje in depresijo), ki so povezane z drugimi večjimi zdravstvenimi problemi (kot so rak, srčno-žilne bolezni, spolno prenosljive bolezni in samomor) (Krug, Mercy, Dahlberg in Zwi, 2002).

V Sloveniji deluje več organizacij za pomoč ob nasilju, našteji bomo le nekatere. Društvo Projekt Človek izvaja samostojni preventivni program za preprečevanje in zniževanje zlorab drog in s tem povezanega nasilja v šolstvu. Društvo za nenasilno komunikacijo nudi svetovanje žrtvam, povzročiteljem nasilja, otrokom, ki živijo v družinah, v katerih se dogaja nasilje, otrokom, ki so doživeli nasilje s strani odraslih oseb, in otrokom, ki so žrtve ali povzročitelji medvrstniškega nasilja. Center za pomoč žrtvam kaznivih dejanj nudi pomoč žrtvam (otrokom in odraslim) kaznivih dejanj in vseh drugih oblik nasilja. Na Zaupnem telefonu Samarijan svetovalci nudijo pomoč ljudem v duševni stiski. SOS telefon za ženske in otroke – žrtve nasilja nudi pomoč, podporo in svetovanje ženskam in otrokom, ki doživljajo nasilje v sorodstvenih in partnerskih odnosih. Zavod Emma nudi strokovno psihosocialno pomoč otrokom, mladostnikom in odraslim v kriznih situacijah, še zlasti v primerih nasilja. Pomoč se kaže kot zmanjševanje obremenitev, pritiskov in stresnih situacij ter izboljšanje njihovega položaja. Na področju zmanjševanja nasilja nad odraslimi in mladimi obstaja v Sloveniji še vrsta drugih organizacij.

4 DOBRE PRAKSE PREPREČEVANJA NASILJA NA INŠTITUTU ANTONA TRSTENJAKA

4.1 PROJEKT DAPHNE

Že pred desetletjem je delež stare populacije naglo rasel in z njim nasilje nad starimi ljudmi. Ker je povzročeno nasilje travmatičen dogodek za žrtev in posledice ostanejo dalj časa na različnih ravneh, bodisi najočitnejše posledice, kot so fizične poškodbe, bodisi manj očitne posledice, kot sta okrnjeno zaupanje in izguba občutka varnosti, je pomembnost preventivnega dela prepoznala že Evropska komisija. Ta želja nas je vodila v sodelovanje pri mednarodnem projektu Daphne. To je bil enoletni projekt, ki se je začel marca 2006 in se končal februarja 2007. V njem smo iz Slovenije sodelovali sodelavci Inštituta Antona Trstenjaka, iz Češke Athena in iz Avstrije Gefas Steiermark, ki je bila koordinatorka in vodja projekta. Njegovo izhodišče je bilo krepitev lastnih virov moči starega človeka za preprečitev nasilnega dejanja. Osnovna cilja sta bila raziskovanje nasilja nad starimi ženskami in njihovo usposabljanje za obrambo pred nasiljem na javnih krajih. Pri omenjenem raziskovanju nas je zanimal odnos medijev do nasilja nad vsemi starejšimi, zato smo raziskavo razširili še na moško populacijo. Dobljene podatke smo kvalitativno in kvantitativno obdelali. Ugotovili smo, da o nasilju nad starimi ljudmi tiskani mediji poročajo v rubriki Črna kronika. Največkrat gre za kratke novice o nasilnem dejanju, redko je ta problematika širše predstavljena. V ospredju pozornosti novinarjev je nasilje nad mlajšo in srednjo generacijo, predvsem nad žensko populacijo, starejši pa so potisnjeni v ozadje. Kljub majhnemu vzorcu in kratkim dometom naše raziskave je ta pokazala, da je nasilje nad starimi ljudmi najpogostejše na javnih mestih. Razlog za

takšne rezultate je, da so mediji predvsem poročali o nasilju nad starejšimi zunaj doma. V ospredju je pri nasilju izven doma bilo predvsem finančno nasilje – odtujitev torbic in denarnic – neznancev nad starimi ženskami. Celotna raziskava je bila objavljena v reviji Kakovostna starost, letnik 9, številka 3.

V sklopu projekta Daphne smo organizirali tridnevno delavnico učenja samoobrambnih tehnik z naslovom Sem varna. Delavnica je bila namenjena ženskam, starim nad petdeset let, da bi se v situaciji, ko je ogroženo njihovo življenje, znale aktivno in samozavestno odzvati ter se na ta način zaščititi. Cilj delavnice je bil usposobiti izbrane ženske, ki so širile pridobljeno znanje med starejšo žensko populacijo. Delavnico je vodil inštruktor samoobrambe Christian Fruth iz Avstrije. Prikazane samoobrambne tehnike so bile prilagojene fizičnim zmožnostim starejše populacije. To pomeni, da se jih lahko hitro naučimo, da vsebujejo minimalno število nezahtevnih gibov in da odbijajo širok spekter napadov. Pri tem ne gre za boj s storilcem, ampak za zavarovanje lastnega telesa, zato jih tudi ne uvrščamo med tehnike borilnih veščin, marveč med tehnike za osvoboditev. Poslužujemo se jih torej samo v skrajnih primerih, ko smo že napadeni. Sicer pa se vedno poskušamo napadu najprej izogniti.

Ob zaključku mednarodnega projekta Daphne smo na Inštitutu Antona Trstenjaka organizirali mednarodni seminar z naslovom Novi pristopi preventive nasilja nad starimi ljudmi. O tej temi so 2. februarja 2007 spregovorili tuji in domači strokovni sodelavci projekta Daphne ter drugi strokovnjaki s področja zagotavljanja varnosti starih ljudi. Na seminarju so udeleženci predstavili potek in rezultate projekta ter njegovo izvedbo v Sloveniji, na Češkem in v Avstriji. Udeleženske delavnice samoobrambe za starejše so delile svoje izkušnje, udeleženci so razpravljali in delali v skupinah ter predstavljena je bila vloga policije, nevladnih organizacij in strokovnih delavcev pri zagotavljanju varnosti starejših ljudi. Ugotovljeno je bilo, da nasilje že od nekdaj greni življenje ljudem in da so njegove žrtve nemalokrat šibkejši ljudje, čedalje pogosteje pa starejši, zlasti ženske. Ker je pri starejših ljudeh zelo težko popravljati posledice nasilja, ga je treba preprečevati, zato je bila osnovna tema seminarja, katere vire moči stari ljudje lahko krepijo sami in katere ne ter kako jim lahko strokovni delavci pri tem pomagajo.

4.2 RAZISKAVA STARANJE V SLOVENIJI

Na Inštitutu smo pri raziskovanju nasilja nad starejšimi leta 2011 naredili reprezentativno raziskavo prebivalstva Slovenije, starega 50 let in več. To je bila terenska raziskava o potrebah, zmožnostih in stališčih prebivalcev Slovenije. Med drugim se je ukvarjala tudi z vprašanjem varnega staranja in medgeneracijskega sožitja. Z raziskavo smo pridobili koristne informacije o tem, kaj 750.000 ljudi, starih nad 50 let, v Sloveniji potrebuje za varno staranje in sožitje, kaj pri tem zmorejo in hočejo. Podatke velike reprezentativne raziskave so različni sodelavci Inštituta Antona Trstenjaka obdelali v monografiji Staranje v Sloveniji, ki vsebuje poglavje o nasilju nad starejšimi v Sloveniji in o njegovem preprečevanju. Spoznanja o preprečevanju nasilja nad starejšimi iz monografije so koristna za politiko, javno upravo, znanost, stroko in civilne organizacije, da ustvarjajo lažje in ugodne pogoje za zagotavljanje varnosti starejših ljudi. V monografiji najdemo raziskovalne podatke o pogostosti nasilja nad starejšimi prebivalci Slovenije ter

o vrstah, krajih in povzročiteljih nasilja. Nasilje je po rezultatih naše raziskave utrpelo kar 7,4 % anketirancev. Kljub temu da je ta odstotek visok, je vzorec ljudi, ki so utrpeli nasilje, v raziskavi premajhen, da bi ga veljavno križali s tistimi spremenljivkami iz raziskave, ki so relevantne za preverjanje varovalnih dejavnikov in dejavnikov tveganja za nasilje oziroma trpinčenje. Analiza naših podatkov glede na starost kaže, da so nasilje nad seboj pogosteje navajali anketiranci iz mlajših skupin in da s starostjo ta delež pada. Podatka za starostno skupino nad 90 let ne moremo upoštevati zaradi majhnega števila. Izsledki evropskih raziskav (nekateri smo navajali v uvodnem delu) večinoma kažejo, da nasilje s starostjo narašča. Upoštevati je treba, da ima večina raziskav podatke o nasilju za prebivalstvo, ki je staro 65 let in več, naša raziskava pa zajema populacijo nad 50 let. Kako naj torej razumemo naše podatke s padajočim trendom glede na starost? Vsekakor je potrebno nadaljnje poglobljeno raziskovanje tega področja. Kolikor naši podatki kažejo stvarno stanje, lahko domnevamo, da imajo mlajši anketiranci bolj kritično in jasno stališče o tem, kaj je nasilje in trpinčenje, so torej bolj ozaveščeni glede tega pojava in manj strpni do njega. Lahko pa so zelo občutljivi in štejejo za nasilje že manjša neprijetna vedenja drugih, ki niso bila storjena namerno, to so namreč pripadniki baby boom generacije, ki jih avtorji smatrajo za prvo generacijo z zelo razvitim lastnim jazom (o tem govorimo v monografiji Staranje v Sloveniji, in sicer v poglavju o medgeneracijskem sožitju in solidarnosti). Druga razloga, da starejše skupine navajajo manj nasilja, sta večja odvisnost in strah starejših ljudi, zaradi česar ne upajo povedati svoje izkušnje z nasiljem nikomur, saj je zaradi sramu in nizkega samospoštovanja še sebi ne upajo priznati. Kot smo omenili zgoraj, raziskave pogosto navajajo težave pri dostopanju do pristnih podatkov o nasilju nad starimi ljudmi.

Na podvprašanje *Kakšno nasilje ste utrpeli?* (V 110.1) je bilo možnih več odgovorov. Anketiranci so se odločali med *telesnim, besednim, ekonomskim (odtujitev premoženja, denarja ...)* in *drugim nasiljem*. Najpogostejše je besedno nasilje (69,3 %), ki je oblika psihičnega nasilja nad starejšimi. Utrpi ga skoraj trikrat več žensk kot moških. Dejstvo, da se največ nasilja zgodi v družini, nas usmerja k razmišljanju o pomanjkanju dobre komunikacije med družinskimi člani oziroma med generacijami. Konfliktna komunikacija lahko vodi v zlorabo moči nad starejšimi, ki se najpogosteje kaže kot besedno trpinčenje. Menimo, da ima preventivno učenje dobre komunikacije in razumevanja med generacijami pozitiven potencial pri preprečevanju nasilja nad starejšimi, o čemer je več povedanega v poglavju o medgeneracijskem sožitju in solidarnosti.

V naši raziskavi so moški in ženske enako pogosto navedli izkušnjo ekonomskega nasilja nad seboj, kljub temu da imajo moški po isti raziskavi boljše ekonomske razmere in več premoženja. Nepremičnine, denar in druge dobrine starejših ljudi so pogosto vabljiva tarča za zlorabljanje. V času, ko standard ljudi pada in se povečuje stopnja nezaposlenosti med mlajšimi, je pričakovati, da bo število ekonomskih zlorab nad starejšimi naraščalo. Sistematično in kakovostno razvijanje zagovorništv in skrbništva za prizadete (npr. z demencami) skupine starejših je ena od možnih varovalk za obvladovanje tovrstnega nasilja nad njimi.

Pri podvprašanju o vrsti nasilja so imeli anketiranci poleg zaprtih odgovorov tudi možnost, da sami ubesedijo vrsto nasilja, ki so ga deležni (*drugo*). Navajali so: *intelektualno*

nasilje, želja po prilastitvi kosa zemljišča, nasilje s strani mestne politike, psihično nasilje in zanemarjanje.

Podvprašanje o kraju nasilja (V 110.2) je vsebovalo naslednje zaprte variable: *doma, na delovnem mestu, v javni zdravstveni, socialni, upravni ali drugi ustanovi, na cesti ali ulici in v javnem prevoznem sredstvu* ter odprto možnost *drugo*. Pod kategorijo *drugo* so anketiranci odgovorili, da so doživeli nasilje: *na vikendu, po telefonu, pri sorodnikih, v bloku, v gozdu in v vojni, ko so jih aretirali in zaprli v zapor*. Navedba vojne kaže na to, da je anketiranec povedal svojo veliko starejšo (od enega leta) travmatično izkušnjo.

Rezultate o kraju nasilja smo razporedili po dveh starostnih skupinah. Na tretjem mestu po kraju nasilja so ceste, ulice in druge javne površine. Starejši ljudje so pogosto žrtve ropov, izsiljevanj in prevar. Mediji največ poročajo prav o tej obliki nasilja (Tomažič, 2006). Od vseh oblik nasilja nad starejšimi je ulično nasilje najvidnejše in najdostopnejše tako medijem kot organom pregona.

Podvprašanje *Kdo je bil do vas nasilen?* (V 110.3) je vsebovalo dve kategoriji bližnjih: *družinski član in sorodnik ali bližnji, ki ni družinski član*, ter dve kategoriji tujih ljudi: *neznanec in človek, ki ga poznam, pa ni moj sorodnik ali bližnji*. Če prvi dve kategoriji poimenujemo domači povzročitelji nasilja nad starejšimi in drugi dve kategoriji tuji povzročitelji nasilja nad starejšimi, pokažejo naši podatki, da sta številčno presenetljivo enaki: vsaka od njiju je povzročila nasilje 40 % vseh žrtev. Med posameznimi kategorijami povzročiteljev nasilnih vedenj in dejanj nad starejšimi ljudmi so tudi v naši raziskavi najpogostejši družinski člani.

Desetina starejših, ki je doživela nasilje, je izbrala variabla *Na to vprašanje ne želim odgovoriti*. Menimo, da že opisana spoznanja o strahu starejših pred tistimi, ki jih oskrbujejo, in o sramu, da so trpinčeni, zlasti od svojcev, vsaj delno pojasnjujejo takšen odgovor.

Na odprto možnost *drugo* je odgovorilo sedem anketirancev, ki so navedli: *bivši mož, nadrejeni, soseda in svojec stanovalca v domu za ostarele*. V naši raziskavi nismo spraševali po starosti povzročiteljev nasilja. O nasilju med pripadniki različnih generacij smo pred leti opravili manjšo raziskavo (Ramovš, 2004). Splošna ugotovitev, ki jo tukaj lahko navedemo, je, da večino nasilja nad starejšimi zagrešijo pripadniki srednje generacije, nobena pa ni povsem izvzeta iz tega kroga.

Večino teh ugotovitev smo potrdili z novejšo raziskavo. Na Inštitutu Antona Trstenjaka v zadnjih dveh letih izvajamo program za preprečevanje nasilja nad starejšimi, ki je opisan v naslednjem poglavju. V tem času smo v različnih delih Slovenije izvedli delavnice za varno staranje, v katere je bilo vključenih preko 100 udeležencev. Večina (99 udeležencev) je izpolnila anketo, v kateri so odgovarjali, koliko in na kakšen način se je pojavljajo nasilje v njihovem življenju. Večina anketirancev je bila žensk (88 %). Na vprašanje *Ali ste v zadnjem letu kdaj trpeli zaradi nasilja nad vami?* jih je tretjina odgovorila z *da*. Vprašali smo jih: *»Kakšno nasilje ste utrpeli?«* Odgovori tistih, ki so odgovorili pritrdilno, so bili: besedno (74 %), telesno (4 %), ekonomsko (6 %) in drugo nasilje (16 %). Vprašali smo jih, kje so utrpeli nasilje. Večina jih je povedala, da je bilo to doma (67 %). Nasilje so utrpeli tudi na delovnem mestu (11 %), na cesti ali ulici (8 %), v javnem prevoznem sredstvu (2 %), v javni zdravstveni, socialni, upravni ali drugi ustanovi (2 %) in drugje (5 %). Nekaj (5 %) jih na vprašanje ni odgovorilo. Zanimalo nas je

tudi, katera oseba je bila do njih nasilna. Odgovorili so: družinski član (34 %), človek, ki ga poznam, pa ni moj sorodnik ali bližnji (20 %), sorodnik ali bližnji, ki ni družinski član (10 %), neznanec (6 %) in drugo (13 %). Na to vprašanje ni želelo odgovoriti 17 % anketirancev. V raziskavi smo jih vprašali o primeru nasilja v njihovi okolici. Vprašanje se je glasilo: *»Ali ste v zadnjem letu opazili kakšen primer nasilja nad starim človekom v svoji okolici?«* Večina (68 %) jih je odgovorila, da česa takega ni opazila, okoli petina (22 %) je dejala, da so to videli, ostali niso podali odgovora (10 %). Tisti, ki so opazili nasilje nad starejšimi, so ga zaznali večinoma na domu žrtev (68 %), na cesti ali ulici (25 %), v javni zdravstveni, socialni, upravni ali drugi ustanovi (2 %) in drugje (5 %).

4.3 PROGRAM STARANJE BREZ NASILJA

Na Inštitutu Antona Trstenjaka v zadnjih dveh letih izvajamo izviren domač program za preprečevanje nasilja nad starejšimi. Razvijamo ga samostojno na podlagi raziskovalnih in antropoloških spoznanj in predhodnih evropskih programov, pri katerih smo sodelovali. Program vključuje usposabljanje in nudenje pomoči zapuščenim starostnikom, analizo stanja nasilja nad starejšimi in izvajanje delavnic za večanje varnosti starejših.

Namen programa je preprečevanje nasilja nad krhkimi starejšimi ljudmi predvsem v njihovem domačem okolju, kjer so mu najbolj izpostavljeni. Program vključuje inovativen pristop k preprečevanju nasilja. Pristop k reševanju problema je interdisciplinaren in zajema pravni, sociološki in psihološki vidik. Pri tem skušamo doseči naslednje cilje: povečanje občutljivosti v družbi za nastanek nasilja nad starejšimi, pridobitev večšin za večanje varnosti starejših, krepitev varovalnih dejavnikov, zmanjševanje dejavnikov tveganja za nasilje nad starejšimi ter ugotavljanje razširjenosti in oblik nasilja nad starejšimi prebivalci v izbranih lokalnih okoljih.

Ciljna skupina so starejši prebivalci lokalne skupnosti in prebivalci, ki imajo v družini starejšega človeka. Udeleženci pri tem: izoblikujejo svoja stališča do dostojanstvenega staranja, ki izključuje vsakršno obliko nasilja; ozavestijo svojo osnovno človeško pravico do zagotavljanja osebne varnosti ne glede na starost; se pripravijo na spopadanje s situacijami, ki lahko vodijo v nasilje; ter se naučijo prepoznavati varovalne mehanizme pred nasiljem in jih v skladu s svojimi sposobnostmi uporabljati. Del udeležencev se vključi v družbeno koristno delo (prostovoljstvo) in prevzame aktivnejšo skrb za lastno psihosocialno zdravje. Starejši lahko svojo potrebo po individualni pomoči v situacijah, ki lahko vodijo v nasilje nad starejšimi, zadovoljijo s pomočjo strokovnjakov.

Ker je nasilje nad starejšimi v praksi težko odkrivati, še težje pa odpravljati njegove posledice, s tem programom krepimo varovalne dejavnike (pozitivno komunikacijo, pravočasno in smotrno urejanje premoženjskih vprašanj pri starejših, ohranjanje in razvijanje socialne mreže itd.), da nadvladajo dejavnike tveganja.

Program izvajamo na terenu po različnih regijah. Vključuje delavnice, ki v vsakem kraju potekajo v treh srečanjih zaporedoma enkrat tedensko. Delavnice vsebujejo različne teme: doživljanje starejšega človeka in komunikacija, ko so odnosi težavni; skrb za varnost izven doma (obisk lokalnega policista); pravni vidiki varnosti starejših in premoženjska vprašanja (oporoka in druge zapuščinske zadeve) ter trening praktičnih veščin za povečanje varnosti starejših.

Program vključuje tudi individualno svetovanje starejšim in njihovim družinskim članom, ki so še posebno ranljivi za nasilje in potrebujejo predvsem preventivne nasvete pri preprečevanju nasilja, na primer pri urejanju dednih in premoženjskih razmerij itd. Prav tako nudimo individualno svetovanje predstavnikom lokalnih služb in se povežemo z njimi pri preprečevanju nasilja v lokalnih okoljih.

Po končanih delavnicah v nekaterih krajih ustanovimo skupino za samopomoč, ki nadaljuje z obravnavo različnih tem o preventivi nasilja. Na Inštitutu Antona Trstenjaka poteka tudi usposabljanje za širitelje (voditelje) skupin za preprečevanje nasilja nad starejšimi, ki s pomočjo vnaprej določenih tem in priročnika širijo preventivo nasilja v različnih okoljih.

Inštitut Antona Trstenjaka za gerontologijo in medgeneracijsko sožitje ima širok spekter izkušenj na področjih raziskovanja in praktičnega dela pri preprečevanju nasilja nad starejšimi.

4.4 DRUGE RAZISKAVE, PROJEKTI IN PRISPEVKI

Na Inštitutu smo objavili več prispevkov v reviji *Kakovostna starost* na temo preprečevanja nasilja nad starejšimi. Prispevki v publikacijah so produkt raziskav potreb starejših in našega praktičnega dela s starejšimi, s svojci in z zadevnimi službami. V nadaljevanju navajamo pomembnejše članke o nasilju nad starejšimi, ki smo jih objavili v reviji *Kakovostna starost*.

- Dr. Vinko Razboršek, *Oblike zlorabljanja starejših ljudi*. V: *Kakovostna starost*, 2002, št. 1–2 (str. 31–35).
- Simona Hvalič, *Odstiranje: Nasilje nad starimi ljudmi*. V: *Kakovostna starost*, 2002, št. 1–2 (str. 36–45).
- Miran Žveglič, *Nasilje nad ostarelimi*. V: *Kakovostna starost*, 2002, št. 1–2 (str. 46–48).
- Ksenija Ramovš, *Medgeneracijsko nasilje kot odgovor na spremenjene razmere v post-moderni družbi*. V: *Kakovostna starost*, 2004, št. 1 (str. 2–11).
- Simona Hvalič Touzery in Polona Felicijan, *Dogaja se njej in dogaja se mnogim. Ne bi se smelo. Raziskava o zlorabi starih ljudi v Sloveniji*. V: *Kakovostna starost*, 2004, št. 1 (str. 12–20).
- Katja Tomažič in Alenka Zorč, *Nasilje nad starimi: Raziskava tiskanih medijev*. V: *Kakovostna starost*, 2006, št. 3 (str. 2–11).
- Katja Tomažič in Alenka Zorč, *Delavnica »Sem varna«*. V: *Kakovostna starost*, 2006, št. 4 (str. 60, 61).
- Katja Tomažič, *Novi pristopi preventive nasilja nad starejšimi ljudmi*. V: *Kakovostna starost*, 2007, št. 2 (str. 71, 72).
- Ksenija Ramovš, *Nasilje in starejši ljudje ter primer dobre prakse*, predavanje na posvetu Socialne zbornice Slovenije, 27. 11. 2008.

5 ZAKLJUČEK

Nasilje nad starejšimi je rastoč mednarodni problem, ki se na različne načine odraža v vsaki državi in kulturi. Med državami obstaja znatna razlika v pravnih in zakonodajnih

pristopih k problemu ter med sredstvi, ki so na voljo za preprečevanje nasilja nad starejšimi. Obetavne strategije preprečevanja nasilja se razvijajo predvsem v državah z višjim dohodkom. Te prakse se lahko prenesejo tudi v druga okolja, če so tam razpoložljiva sredstva in lokalni načini za preprečevanje nasilja. Ne glede na lokalne strategije pa se moramo zavedati, da se bo nasilje nad starejšimi povečalo zaradi staranja prebivalstva (Pillemer, Burnes, Riffin in Lachs, 2016).

LITERATURA

- Acierno, R., Hernandez, M. A., Amstadter, A. B., Resnick, H. S., Steve, K., Muzzy, W. in Kilpatrick, D. G. (2010). Prevalence and Correlates of Emotional, Physical, Sexual, and Financial Abuse and Potential Neglect in the United States: The National Elder Mistreatment Study. *American Journal of Public Health*, 100(2), 292–297.
- Butchart, A., Phinney, A., Check, P., Villaveces, A. (2004). Preventing violence: a guide to implementing the recommendations of the World report on violence and health. Department of Injuries and Violence Prevention, World Health Organization, Geneva. Pridobljeno: 9. 9. 2016 s <http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/43014/1/9241592079.pdf>.
- Choi, N. G., Kim, J., Asseff, J. (2009). Self-neglect and neglect of vulnerable older adults: Reexamination of etiology. *Journal of gerontological social work*, 52(2), 171–187.
- Dong, X. Q. (2015). Elder Abuse: Systematic Review and Implications for Practice. *Journal of the American Geriatrics Society*, 63(6), 1214–1238.
- Global status report on violence prevention. (2014). Pridobljeno: 9. 9. 2016 s [file:///C:/Users/u/Downloads/9789241564793_eng%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/u/Downloads/9789241564793_eng%20(1).pdf).
- Hvalič, S. (2002). Odstiranje: Nasilje nad starimi ljudmi. V: *Kakovostna starost*, 5, (1–2), 36–45.
- Krug, E. G., Mercy, J. A., Dahlberg, L. L., Zwi, A. B. (2002). The world report on violence and health. *Public health*, 360(9339), 1083–1088.
- Lachs, M. S. in Pillemer, K. A. (2015). Elder abuse. *The New England journal of medicine*, 373(20), 1947–1956.
- Pillemer, K., Burnes, D., Riffin, C. in Lachs, M. S. (2016). Elder Abuse: Global Situation, Risk Factors, and Prevention Strategies. *The Gerontologist*, 56(2), 194–205.
- Post, L., Page, C., Conner, T., Prokhorov, A., Fang, Y. in Biroscak, B. J. (2010). *Research on Aging*, 32(3), 323–348.
- Ramovš, K. (2013). Nasilje nad starejšimi. V J. Ramovš (ur.), *Staranje v Sloveniji: raziskava o potrebah, možnostih in stališčih nad 50 let starih prebivalcev Slovenije* (str. 342–533). Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka za gerontologijo in medgeneracijsko sožitje.
- Razboršek, V. (2002). Oblike zlorabljanja starejših ljudi. V: *Kakovostna starost*, 5, (1–2), 31–35.
- VandeWeerd, C., Paveza, G. J., Walsh, M. in Corvin, J. (2013). Physical Mistreatment in Persons with Alzheimer's Disease. *Journal of Aging Research*, Article ID 920324, 1–10.
- World Health Organization. (2016). Elder abuse. Pridobljeno: 20. 10. 2016 s <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs357/en/>.

Kontaktne informacije:

Tjaša Mlakar

tjasa.mlakar@gmail.com

Ana Vujović

ana.d.vujovic@gmail.com

Veronika Mravljak Andoljšek

veronika.mravljak@gmail.com